

SZÜLEJMÁN SZULTÁN SZIGETVÁRI TÜRBÉJE KÖRÜL TALÁLT IZNIKI FAJANSZTÖREDÉKEK
ÖSSZEHASONLÍTÓ VIZSGÁLATA ÉS AZ AHHOZ KAPCSOLÓDÓ TEREPI KUTATÁSOK
EREDMÉNYEI

Szabó Géza^a, Kovács Imre^b, Szőkefalvi-Nagy Zoltán^b

^a Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd

^b MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont

Kivonat Szigevár határában a 16. századi török uralkodó, Szülejmán szultán türbéje helyének keresése során két fajansztöredék került elő. Az egyik töredék a rajta látható díszítések alapján egyértelműen a 16. század második felére keltezhető. A PIXE mérések adatai szerint az ismeretlen eredetű csempetöredék összetétele teljesen hasonló a díszítése alapján jól meghatározható, 16. századi izniki fajansz töredék anyagához. Így az anyagvizsgálati eredmények alapján a semlyéki csempetöredéket is izniki műhely termékének kell tekintenünk. Az isztambuli párhuzamok alapján az is látható, hogy hasonló idomcsempék használata a nagy építész, Szinán tervezte jelentős épületekre jellemző. A régészeti megfigyelések és a történeti adatok összessége alapján valószínűnek tűnik, hogy a csempetöredék eredetileg Szülejmán szultán szigetvári türbéjéhez tartozott.

Abstract Two pieces of faience fragments were discovered during the search for the location of the great 16th century ruler's, Kanuni Sultan Süleyman's türbe near Szigetvár. One of the fragments is dated back to the second half of the 16th century and traced back to workshops in Iznik by the visual analysis of its decoration. The PIXE analysis of the two fragments indicates that the chemical composition of the other tile fragment of unknown origin found at Semlyék is completely similar to that of the aforementioned Iznik ceramics. This means that the fragment from Semlyék should also be regarded as a product from Iznik. Parallels from Istanbul also suggest that this type of tiles was typical for buildings of great significance, designed by the important architect, Sinan. Archaeological observations together with available historical data, support the notion that this fragment once belonged to the türbe of Kanuni Sultan Süleyman near Szigetvár.

Özet Szigetvár sánijában 16. századi Türk hűkúmdarı Sultan Süleyman'ın türbesinin yeri aranırken iki çini parçası bulundu. Bu parçalardan biri, üzerindeki süslemelere dayanarak hiç kuşkusuz 16. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenebilir. PIXE ölçümlerinin verilerine göre kökeni belirsiz çini parçasının bileşimi, üzerindeki süslemelere bakıldığında 16. yüzyıla ait olduğu saptanan İznik çini parçasının bileşimiyle tamamen aynıdır. Dolayısıyla Semlyék'te bulunan çini parçasını da, kullanılan malzemenin incelenmesiyle elde edilen sonuçlara dayanarak İznik atölyesi ürünü saymamız gerekmektedir. İstanbul'daki analogiler düşünülecek olursa, benzeri profil-çinilerin kullanımı büyük mimar, Sinan'ın planladığı önemli binalarda da görülür. Arkeolojik gözlemlerin ve tarihsel verilerin bütünü göz önüne alınacak olursa çini parçası muhtemelen Sultan Süleyman'ın Szigetvár türbesine ait idi.

Kulcsszavak Izniki fajansz, PIXE-vizsgálatok, Szülejmán szultán, szigetvári türbe

Keywords Iznik faience, PIXE examinations, Kanuni Sultan Süleyman, türbe of Szigetvár

Anahtar szözcükler İznik çinisi, PIXE ölçümleri, Sultan Süleyman, Szigetvár Türbesi

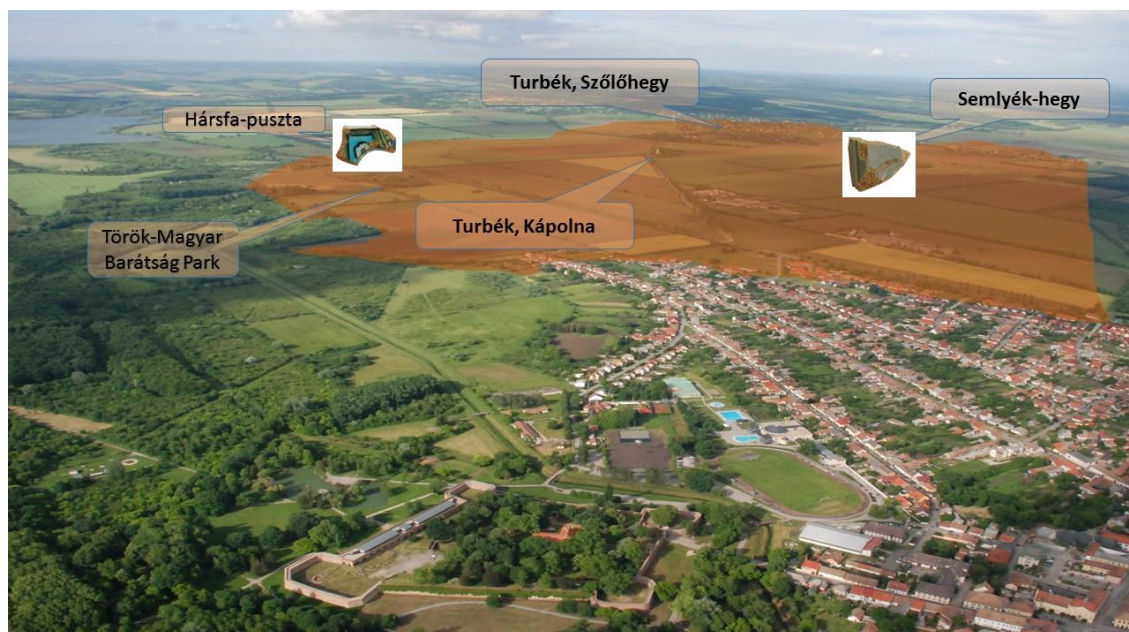
A Szigetvár alatt elhunyt legnagyobb török uralkodó, Törvényhozó Szülejmán szultán földi maradványainak kutatása a mesés kincsek reményében már a hódoltság korában megkezdődött, majd az elmúlt évszázadokban új és új próbálkozásokról szóltak a híradások. Evlia tudósítása szerint a várvédő Zrínyi Miklós azonos nevű dédunokájának

katonái 1664. február közepén a síremlék erődítményét felégették, a türbe belsejét pedig felásták. Nincs hír arról, hogy találtak is volna valamit, de a július 20. körül a türbét meglátogató török utazó már örömmel számol be IV. Mohammednek a palánkot és síremléket teljes helyreállító és megnagyobbító rendelkezéseiről (Karácson 1908: 36), Szigetvár visszafoglalása után az aranyra éhes

osztrák katonák különböző ürügyeket keresnek a kincskeresésre. A haditanács jóváhagyásával hivatalosan kutatnak az elásott török ágyúk után a várban, e munka során felásva a dzsámi belsejét is (Németh 1903: 317). Mint arról Conte de Vecchia, Szigetvár visszafoglalása utáni első parancsnoka 1693. április hó 11-én írt jelentéséből értesülhettünk, a teljesen márványból épült turbéki sírkápolnát Gallo Tesch élelmezési tiszt csak azért leromboltatta, hogy ólomtetejét, tornyának ónját és a nagy aranyozott gombját (amely a szemtanúk szerint akkora volt, hogy két mérő gabona fért bele) Bécsbe küldje eladás céljából (Takáts 1927: 130). A falak elbontása után az egykori türbe pontos helye feledésbe merült, az elmúlt több mint száz esztendőben többször is hiába próbálkoztak a megkeresésével. Korábban egyetlen kézzelfogható tárgy sem került elő, amely a türbe helyét, létét bizonyította volna. Így különösen nagy jelentősége van annak a kis fajansz csempetöredéknek, amely a Szigetvár keleti határát érintő rendszeres és szisztematikus megfigyelések keretében (Szabó et al. 2013. Szabó 2014) 2013. január 11-én Szabó Géza régész vezetésével Kitanics Máté, Lebedy János, Piros Tamás részvételével végzett terepszemle során került elő.

A szultáni türbe helyének meghatározása során elsősorban a történeti adatok, a domborzati viszonyok, a felszínen megfigyelhető régészeit jelensé-

gek alapján vontuk meg a vizsgálandó terület határát. Első helyszíni szemléink során az őskori és a magyar középkorra keltezhető településnyomok mellett északon Hársfa-pusztánál, keleten a turbéki hegytetőn futó útig, délen a Semlyék-hegyen találtunk a szántásban a török korra jellemző, értékelhető régészeti leleteket. Így a terepi megfigyelések és a felszínen látott kerámiatöredékek alapján a kutatási területet északon a Hársfa-pusztá magasságában, keleten a turbéki hegytetőn, délen a becefai útnál határoltuk le olyan praktikus szempontokat is figyelembe véve, mint a vártól lőtávolon kívüli, de még nem túl távoli helyszínek és a vízgyűjtőterület. Helyszíni szemléink során egyébként ezen a területen szinte mindenütt találtunk a felszínen szórva nyos török kori régészeti leleteket, és két, még a török hódítás előtt elpusztult magyar falu, Szudalaka és Semlyék helyét is sikerült azonosítanunk (1. ábra). Mint arra Lebedy Jánosnak felhívta a figyelmünket, Zwadalaka az 1553-as összeírásban még mint nemesi birtok szerepel, amelynek lakói a szigeti várhoz szolgáltatnak tizedet. Később már Szőlád Mátyás birtokaként említik, amely 1558-ra elnéptelenedett (Tímár 1989: 106, 214) Semlyék-hegy pedig 1553-ban még egybírság volt Zsibóttal, de 1555-ben már mint a szigeti várhoz tartozó területet sorolják fel. (MOL UC 50:24) Sőt, 1565-ben is már csak mint elnéptelenedett falut említik. (Tímár 1989: 106, 376)

1. ábra. A lehatárolt kutatási terület Szigetvár határában a fontosabb helyszínekkel.

A hagyományos régészeti módszerek mellett egyes leleteket roncsolásmentes kémiai összetétel vizsgálatnak is alávetettük, nevezetesen úgynevezett „levégőre kihozott proton nyalábos PIXE (Particle Induced X-ray Emission)” méréseket végeztünk a kiválasztott töredékek egyes pontjain. Ennél a régészetben is széles körben alkalmazott módszernél egy alkalmas magfizikai gyorsítóval néhány MeV energiára felgyorsított, milliméter körüli méretre fókuszált proton nyaláb egy vékony műanyag fólián keresztül kijut a gyorsító légüres teréből a levégőre és közvetlenül bombázza az útjába helyezett tárgyat. A bombázás hatására a tárgyat alkotó atomok úgynevezett karakterisztikus röntgensugarakat bocsájtanak ki. Ezeknek a sugaraknak az energiái egyértelműen jellemzőek arra, hogy melyik kémiai elem atomjai bocsájtották ki azokat, míg a sugarak intenzitása a szóbanforgó elemek mennyiségével hozhatók kapcsolatba. A bombázó proton nyaláb intenzitása rendszerint olyan kicsiny, hogy a vizsgált céltárgy semmilyen észlelhető elváltozást nem szenved. A méréseket az MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont 5 MV-os Van de Graaff gyorsítójánál kiépített PIXE mérőrendszerrel végeztük Gyódi 1999; Contantinescu 2014).

Izniki töredékek

A Szigetvár ÉK-i határában lehatárolt kutatási területen a vizsgált korszakból értékelhető leleteket és zárt objektumokat eddig csak négy helyszínen figyeltünk meg. A Török temető dűlő Hársfa-

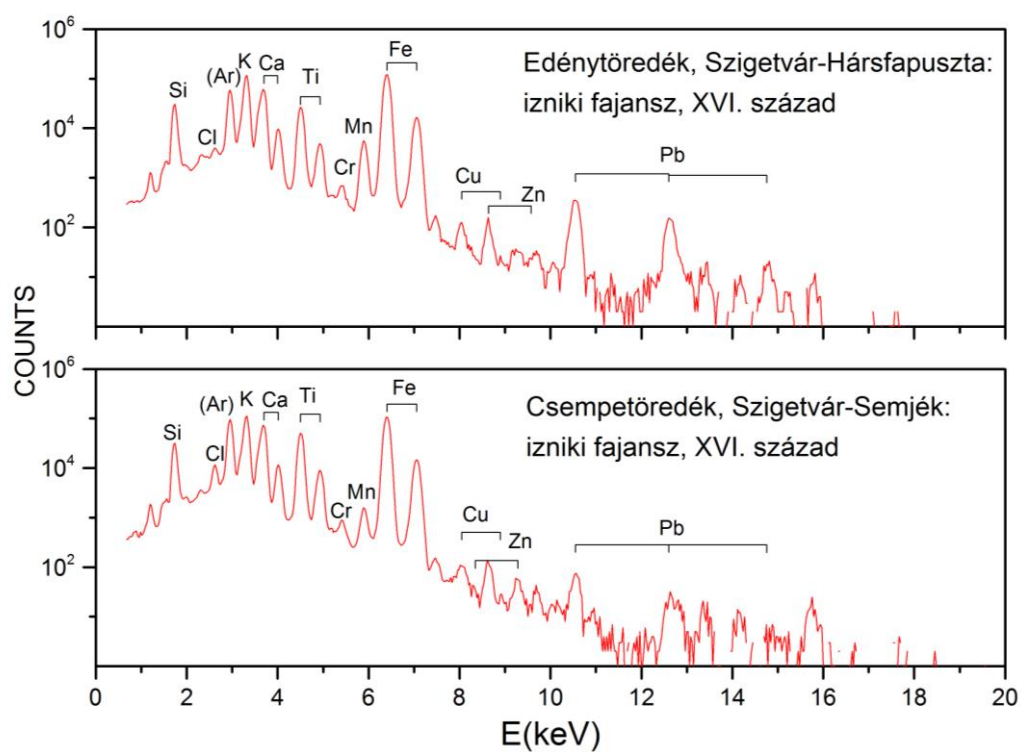
puszta felőli végében egy 16. század második felére datálható izniki fajansztöredék, feltehetően egy kupa fogójának 4x3 cm nagyságú, 1 cm vastag részlete került elő az egykori út vonalában. A töredéket a 2013. január 5-i helyszíni bejárás során Kitanics Máté találta. Az izniki edénytöredék lelőhelye közelében többszöri próbálkozás után is csak néhány kevésbé jellegzetes edénytöredék, újabban egy kék üveggyöngy és két emberi csontdarab, cseréppipa, illetve kínai porceláncsésze töredéke került elő. Az izniki edény darabja a máz alatt fehér engob alapon színesen festett. A tárgy körvonalát követő, fekete kontúrvonalakkal keretelt türkiz zöld sávon belül egy kobaltkék mezőben ívelt fekete vonalakkal megrajzolt kis fehér virág fele látható. Az engobozás és a fedőmáz a törésfelületek kivételével minden oldalon megfigyelhető. Törésfelület a töredék két szélén is látható. Ezek jelzik, hogy a tárgy milyen irányban folytatódott (2. ábra) Mindezeket figyelembe véve fültöredékre gondolhatunk. Sárgás színe, állaga alapján feltételezett fajansz alapanyaga és formai-, valamint díszítésbeli párhuzamait egyaránt a 16. századi izniki tárgyak között találjuk. Az izniki edények és csermék a 15. század végétől nem agyagból, hanem fajanszból készültek (Fehérvári 1987: 243; Gerelyes 1994: 33-34). A kék és a türkiz zöld színek használata, a fekete kontúrvonalak és a rodoszi kerámiára már jellemző piros szín hiánya alapján inkább az 1530-tól virágzó damaszkuszi stílus körébe, a 16. középe-re datálható (Fehérvári 1987: 243-244, 209. kép; Atasoy-Raby 1989; Denny 2012) (3. ábra).

2. ábra. Izniki edény töredéke Szigetvár, Hársfa-pusztáról.

3. ábra. A Szigetvár, Hársfa-pusztánál talált damaszkuszi stílusú 16. századi török kerámiatöredék formái, színvilágbeli párhuzamai (Topkapi, Isztambul. Fotó: Szabó G.).

4. ábra. A Szigetvár környékén talált fajansz töredékek PIXE spektrumai.

1. táblázat. A Szigetvár határában talált 16. századi izniki fajansztöredékek elemösszetétele

	Edénytöredék, Szigetvár, Hársfa-pusztá: izniki fajansz, 16. sz.	Csempetöredék, Szigetvár-Semjék: izniki fajansz, 16. sz.
Si wt%	36,8	36,9
S wt%	0,2	0,1
Cl wt%	0,1	0,0
K wt%	4,8	4,4
Ca wt%	2,1	2,4
Ti wt%	1,0	1,8
Cr wt%	0,01	0,02
Mn wt%	0,3	0,1
Fe wt%	6,9	6,0
Co wt%	0,03	0,03
Ni wt%	0,11	0,01
Cu wt%	0,01	0,08
Zn wt%	0,02	0,02
Sn wt%	0,04	0,06
Pb wt%	0,8	0,2

Az elemösszetételt jellemző röntgen emissziós csúcsok jól megfigyelhető hasonlóságot mutatnak (4. ábra). A kvantitatív analízis egyértelműen megerősíti a két csempetöredék alapanyagának hasonlóságát (1. táblázat).

5. ábra. Fajansz idomcsempe töredéke Szigetvár, Semlyék-hegy területéről (16. sz.).

A PIXE mérések megerősítették a töredék alapanyagára tett előzetes feltételezésünket: a töredék alapvetően magas vas és kálium tartalmú fajansz, amely közepes mennyiségben tartalmaz kalciumot, míg pl. mangántartalma egészen alacsony (4. ábra). A részletes, az engobra és a mázra is kiterjedő vizsgálatok még folyamatban vannak.

A fent elemzett edénytöredéknél is fontosabb a másik, a semlyéki dombon előkerült fajansztöredék. A síkcsempe töredék mintegy 2 cm vastag, 3,5x4 cm nagyságú. Anyaga fajansz, élén és előlapján fehér engóbozott alapon elmosódottan halványzöldes árnyalatú, mázazott. Ez a színárnyalat szokatlan a 16. századi leletek között, de Isztambulban Rüsztém pasa dzsámijában is található néhány, talán a nem megfelelő égetés miatt hasonló színű csempe. Ott egyébként is különösen gyakori a zöld szín alkalmazása, de a mi töredékünkhöz hasonló árnyalat csak az egyik elmosódott, feltehetően rontott csempén figyelhető meg. A semlyéki darab élét 45°-ban levágták, ez alapján idomcsempének, szegélynek határozható meg. A török épületedíszek között az általánosan használt szegélycsempéknél is többnyire derékszögű oldallapokkal találkozhatunk. Viszonylag ritka, de az oszmán építészetben nem egyedi megoldás a speciális, ferdén vágott élű idomcsempék használata. Isztambulban például a nagy építész, Mimár Szinán tervei alapján a Süleymaniye külliye (1550-57) területén lévő Hürrem szultána türbéjében a mihráb fulke és az ablakmélyedések sarkát alakították ki 45°-ban levágott élű idomcsempékkel. Az ugyancsak

Szinánhoz köthető, már a szokatlan színárnyalat miatt is említett Rüsztém pasa dzsámijában (1560) szintén a mihráb fülke és az ablakmélyedések sarkát borították 45°-ban levágott élű – bár rodoszi stílusban rendkívül gazdagon díszített csempék (Denny 2012: 79-84). Ezek a közel egykorú formai párhuzamok a semlyéki csempetöredék 1570-es évek körüli keltezésre utalnak (5. ábra).

A mázas fajansz csempe biztosan egy kitüntetett szerepű épület díszé – említett párhuzamai alapján mihrab fülke vagy ablakmélyedés sarka – volt. A korabeli források, valamint terepi megfigyeléseink alapján a helyszín is része volt a török tábornak. A leletek kis száma, a mindent kizáróan a hódoltsági korra keltezhető épületomladék hiánya alapján azonban egyelőre nem itt, hanem csak valahol a közelben feltételezhető jelentősebb, csempékkel borított építmény. A mázas csempe ebben a környezetben mindaddig máshonnan idekerült szórványnak tekinthető, amíg itt nem kerülnek elő esetleg mégis további hasonló darabok.

A PIXE mérések azt az eredményt adták, hogy a csempetöredék összetétele teljesen hasonló a Török temető dűlő területén talált, díszítése, formája alapján jól meghatározható és keltezhető, 16. századi izniki fajansz töredék anyagához (1. táblázat, 3. ábra), azaz teljesen egyértelmű, hogy a két tárgy azonos alapanyagból készült. Így az anyagvizsgálati eredmények alapján a semlyéki csempetöredéket is izniki műhely termékének kell tekintenünk. A hosszú időn át, vagy nagy tömegben gyártó műhelyeknél általános, hogy időről időre kénytelenek új bányát nyitni és alapanyagot váltani. De még egy bányában is állandó probléma a különböző rétegek eltérő minősége. A két vizsgált töredék alapanyaga között olyan nagyfokú a hasonlóság, hogy az a fenti okok miatt egyben a tárgyak időbeli közelségét is jelenti. Az izniki műhelyek ismereteink szerint 1680-ig termeltek, így ennél mindenképpen csak korábbi lehet a töredékünk. Ez tehát megengedi a már említett formai párhuzamok alapján feltételezett 1570 körüli keltezést, ugyanakkor a kétséget kizáróan a 16. század második felére keltezhető izniki fajansz kupával azonos alapanyag ezt egyértelműen le is szűkíti erre az időszakra.

A vizsgált leletek környezetére vonatkozó adatok, megfigyelések

Nagyobb mennyiségű török kori épülettörmelék és felszíni lelet egyébként csak a Szőlőhegy dombján, a Szilvási-csárda alatti dűlőben volt. Ott a szőlőso-

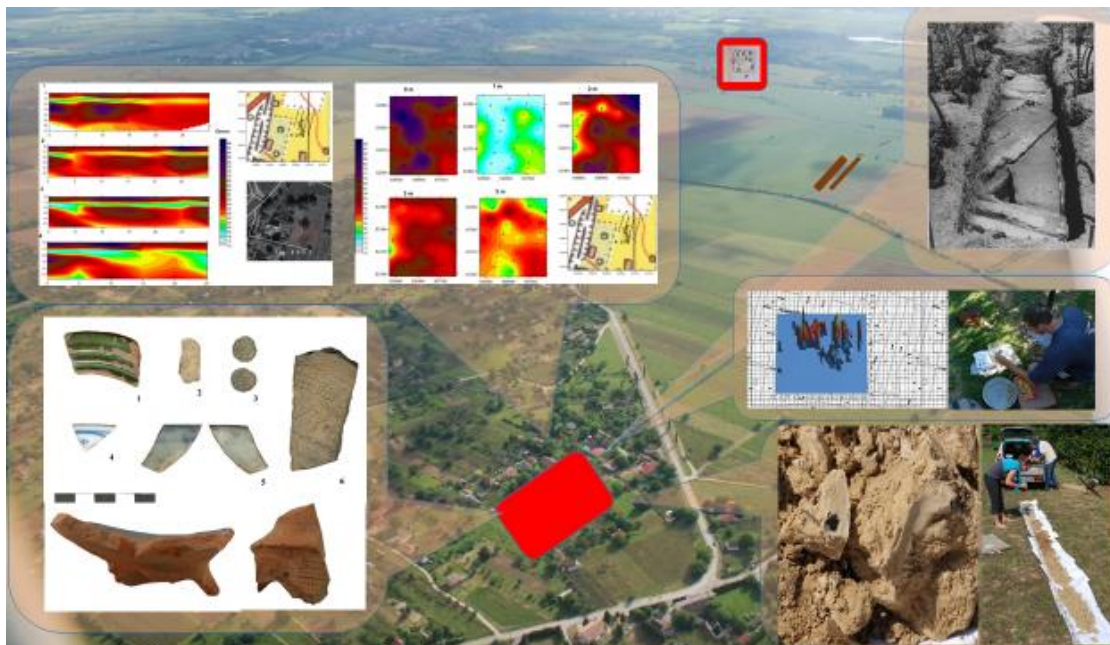
rok között nagymennyiségű török kori épületomladékok és kerámiatöredéket találtunk (Szabó et al. 2013: 101). Ez alapján a kutatási területünk pontosított keleti határát a csárda előtt, nagyjából a domb gerincén, a középkor óta lényegében változatlan helyen futó út vonalában jelöltük ki. A mai Margaréta és Nefelejcs utcák közé eső területen a Boronkai család szőlőjében Kováts Valéria is ásott. Mint jelentésében megjegyzi, „*Itt a föld felszínén is találtunk hódoltsági településnyomokat. A mai művelt szőlőben feltártuk egy kitűnően megépített, hódoltsági épület egyik végének alapfalát. A viszonylag széles és mély, fagerendahálós szerkezetű alapfalak, a mészkő padlóburkolat s az előkerült díszesen faragott kötődékek alapján a feltárás alatt álló épület középület lehetett. Az épületmaradvány közelebbi, érdemi meghatározását csak a további kutatás döntheti el.*” (Kováts 1972: 104) Sajnos kutatásának eredményeit részletesen nem közölte (Kováts 1972B: 272). A helyszín az azóta is tulajdonos Boronkai család szőlője alapján könnyen és pontosan azonosítható volt. Azonban a helyszíni szemléink során az is egyértelművé vált, hogy itt nem csak egy magányos épület állt, lényegesen többről van szó. A felszínen látható építési törmelék mennyisége, a téglá- és tetőcserép darabok, a kerámia-, kínai porcelán- illetve perzsa fajansz töredékek egyaránt arra mutattak, hogy itt egy jelentős 16-17. századi városias jellegű török település lehetett. A források és a helyszíni megfigyeléseink, a mért adatok alapján a turbéki szőlőhegyen megfigyelt, árokkal is körülvett település a két mahalle nagyságú török kori Turbékka, a Szülejmán szultán sírhelye fenntartására létrehozott alapítvány birtokainak központjával azonosítható, amelynek területe valószínűleg a 18. századi nagybirtokokban élt tovább. Ráadásul a felszínen egy sekély, de meglehetősen széles, a kertek során keresztülhúzó, a szintvonalakat metsző mélyedés is fut. Ez mintegy elvágja a dombtető többi részétől a korábban jelzettől lényegesen nagyobb, mintegy 100x150 m-es romterületet. A lelőhely kiterjedésének, szerkezetének meghatározására Sasvári Gábor, Körmendi Alpár és Keresztény Balázs geofizikai vizsgálatokat végzett, amit a lelőhely területén található régészeti leletek intenzitásának mérésével egészítettünk ki (Szabó et al. 2015). A domborzatra vetített adatok szépen kirajolták a lelőhely kiterjedését, az azon belüli egyes területek beépítettségének intenzitását, részben használatának jellegét is. A grafikonok alapján látszott, hogy egy jól körülhatárolható, nagyjából 80x120 m-es részen, a geofizikai vizsgálatok során kirajzolódó

sávtól délre és keletre több épület is állt. Ezek közül kettő nagyobb, biztosan téglából épített volt, de eddig csak az egyiknél, a Boronkai-szőlőben lévőnél találtunk ívelt tetőcserepeket. Mindezek megerősítik Kováts Valéria véleményét, hogy a hódolt-ság kori település egyik legfontosabb középülete állhatott itt. A mészkő padlóburkolat mellett erre utalhat például az ásató által megfigyelt fagerenda hálós alapfalrészlet is, amelyhez hasonló szerkezetet például a szolnoki dzsáminál a minaret alapozásánál tártak fel (Kertész et al. 2012: 113). Azonban az épület rendeltetésének meghatározásánál a padló felszíntől mért mélysége elgondolkodtató, hiszen az inkább egy részben földbemélyedő épületre utal (Szabó et al. 2015). A felszínen látható építési törmelék mennyisége, a téglá- és tetőcserép darabok, a kerámia-, kínai porcelán- illetve perzsa fajansz töredékek egyaránt arra mutattak, hogy itt egy jelentős 16-17. századi városias jellegű török település lehetett (6. ábra).

A szigeti vár környékének 1579. évi összeírásában „Szigetvár közelében” is megemlíti Szultán Szülejmán Kán kolostorának helységét (kaszaba). A lajstrom szerint Bayazid fia Mehmed mahallet 23 török családfő, Ali fia Veli mahallet 28 török családfő lakta és 1 szőlő, 5 szántóföld, 3 malom, 1

majorság, 3 pusztá tartozott hozzá. Vass Előd szerint ez a türbe fenntartására létrehozott alapítvány (vakuf) birtokainak központja volt (Vass 1993: 201-202). A fenti forrás és a helyszíni megfigyeléseink alapján a turbéki szőlőhegyen megfigyelt, árokkal is körülvett települést a két mahalle nagyságú török kori Turbékka, a Szülejmán szultán sírhelye fenntartására létrehozott vallásalapítvány (vakuf) birtokainak központjával azonosítjuk. A történeti források értelmezése szempontjából különösen fontos tény, hogy a helyszín egyértelműen a középkori Zsibót település határából kiszakított turbéki részen állt, melyet még a 19. századi térképek is önálló területi egységként kezeltek.

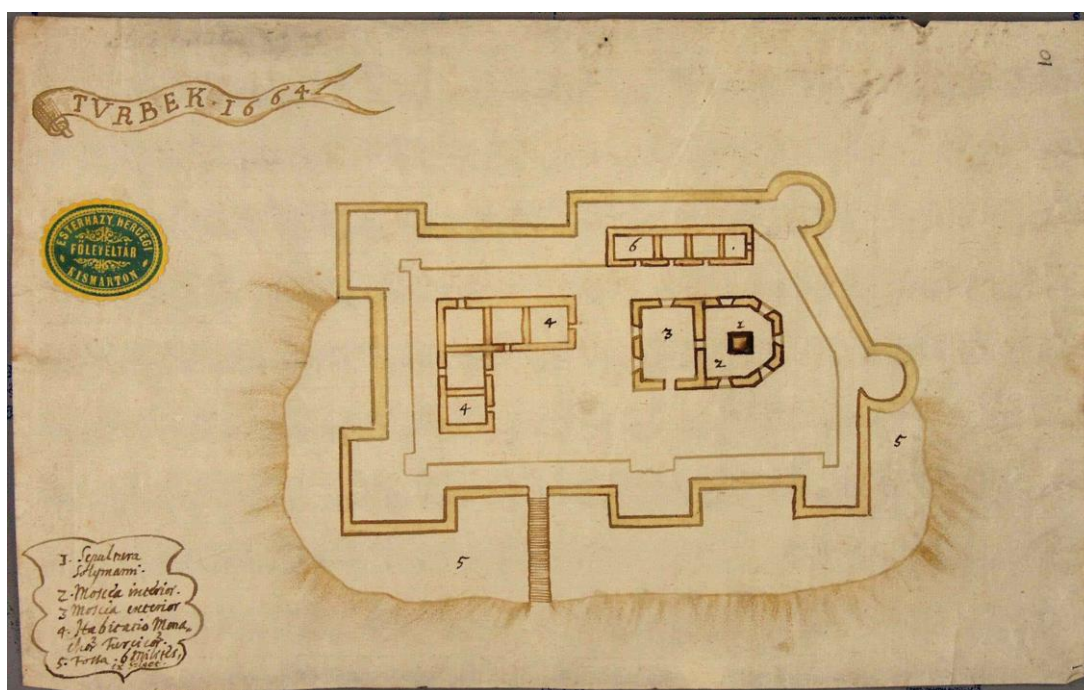
Az épületomladék és az egyéb leletek, a körbeárkolás, részben még a helyszín alapján is felmerül Szülejmán elpusztult turbéjével, az egykori palánkkal való további azonosítás lehetősége. Evlia 1664. július 20-a körül járt Szigetváron és említi Szulejmán kán turbéjének erődjét is. (Munkáját magyarul megjelentető Karácson Imre fordítását ugyan számos kritika érte már és vannak újabb fordítások is, azonban a régészeti szempontból is értékelhető megjegyzéseinek lényegét az inkább filológiai jellegű változtatási javaslatok ezúttal nem érintik, ezért a szakterületen bevett gyakorlatot követve mi is az ő munkáját használjuk).

6. ábra. A szőlőhegyi török kori romterület vizsgálatai.

Leírása részben ráillik helyszínünkre: „egy magas halmon, Szigetvártól keletre, szőlőkkel borított sétat helyen, hosszúkas épület áll” (Karácson 1908: 36). Azonban az általa felsorolt épületek – „türbe és dzsámi, mecset, medresze, hán, hamam, tekke” – közül az iskola, a fogadó és a fürdő is hiányzik Esterházy Pálnak az 1664-es téli hadjárat során a palánkról készített részletes rajzáról (7. ábra). Az ő rajzán csak katonai és szakrális rendeltetésű épületek vannak az erődítésen belül, inkább profán jellegű létesítmények, mint a medresze, hán és hamam nincsenek. Evlia sem állítja, hogy az általa felsoroltak mind egy helyen lennének, csak azt,

hogy ezeket mind IV. Mehmed szultán újíttotta fel. Vagyis felsorolásának alapja nem az épületek elhelyezkedése, hanem kizárólag csak az, hogy mi tartozik a megújított alapítványhoz (Karácson 1908: 36). Esterházy rajzát is figyelembe véve a türbe és dzsámi, tekke, mindenképpen a palánkon belül, a medresze, hán és hamam valahol azon kívül helyezkedett el. Ezek pontos helyének meghatározása a további kutatások feladata lesz, az azonban már most is világosan látható, hogy a turbéki türbe esetében van egy különleges, csak a helyi viszonyokkal magyarázhatóan szükséges elem: az őrséggel védett palánk.

7. ábra. Esterházy Pál 1664-es rajza a szigetvári türbe-palánkról (Esterházy Főhercegi Levéltár, Kismarton).

A Kováts Valéria által a Boronkai-szőlőben feltárt épületrészlet rendeltetésének meghatározásánál elsősorban az ásató azon megfigyelése segíthet, amely szerint az egykori padlószint mélyen a mai felszín alatt, az ásatási felvételek tanúsága alapján több mint egy méter mélyen lehetett. A feltáró szerint a viszonylag széles és mély, fagerendahálós szerkezetű alapfalak, a mészke padlóburkolat, a díszesen faragott kötöredékek középületre mutatnak (Kováts 1972: 104). Figyelembe véve a dombon lévő terület adottságait, jelentős mértékű feltöltéssel itt nem számolhatunk, a fűréssal vett talajminták és a helyszíni megfigyelések is inkább a fel-

szín kopására utalnak. Ami arra mutat, hogy a Kováts Valéria által talált épületet részben a földbe süllyesztették, padlószintje az egykori felszín alatt volt. A mai is széles körben megfigyelhető párhuzamok alapján jól látható, hogy az olyan épületeket mint a türbe, dzsámi rendeltetésüknél fogva is a terepszintből inkább kiemelték, minthogy lesüllyesztették volna. Figyelembe véve Evlianak a turbéki kaszabára vonatkozó felsorolását is, az ott szereplő épületek közül elsősorban a fürdő, a hamam az, amelyet részben a földbe süllyesztenek. A rendelkezésünkre álló adatok alapján felmerül, hogy Kováts Valéria erre ástott rá – ami erősítené Evlia leírásának hitelességét is (8. ábra).

8. ábra. Kovács Valéria ásatási felvételei (Szigetvár, Várbaráti kör Gyűjteménye)

Jól ismert az isztambuli Süleymaniye külliye (1550-57), ahol a 300 embert eltartó vakufhoz négy medresze, mekteb, kórház, imaret, tabhane, fürdő és karavánszeráj, továbbá az alapítvány bevételeit emelő két utcányi üzlet is tartozott. A dzsámi mögött itt is kerítéssel elkülönített zárt területen áll Szülejmán szultán és Hürrem szultána türbéje. Ez a funkciókat tekintve – természetesen leszámítva a jelentős, nagyságrendi különbségeket – szerkezeti-
leg alapjában megfelel Evlia leírásának. Ebből több dolog is látható: a síremlék szemszögéből nézve a türbe körül a rendeltetésszerű működéshez nagyjából a fent említett funkciójú épületekre volt szükség. Másrészt azok – ha többé-kevésbé elkülönülve is –, de egymáshoz viszonyítva mindenképpen észszerű távolságon belül voltak. Harmadrészt a felsorolt elemek összessége adja ki az épületeknek azt a működőképes szerkezeti és szervezeti egységét, a külliye, amivel a török krónikás tisztában volt, a magyar szemtanú viszont valószínűleg nem. Nicolas Vatin szerint az 1570-es évek közepén a térségben újra egyre aktívabbá váló katonai és politikai helyzetre való egyfajta válaszként emelik a türbét III. Murrád uralkodásának első hónapjaiban (Vatin 2008: 65-66). Érvelést is figyelembe véve talán érdemes végiggondolni azt a lehetőséget, hogy az erre az időszakra keltezhető források nem egy alapvetően korábban kialakult helyzetnek a pillanatnyi hadiállapot miatt szükséges, a meglévő épületek esetleges megújítása, kiegészítése mellett többször is aktuálissá váló – elsősorban védelmi célú intézkedéseit tükrözik-e. Mindenesetre Esterházy az Evlia által felsorolt szerkezeti egységek közül csak azokat az elemeket és abban a formában rajzolta le, amit az egyik helyszínen személyesen is látott. Mindezek szintén a főbb elemek legalább két eltérő helyszínen való elhelyezkedésére utalnak.

Ezt erősíti az is, hogy a palánkon belül a dzsámi mellett feleslegesnek tűnik még az Evlia által említett mecset is, amit Esterházy rajza sem ábrázol – így az is inkább a külső részen lehetett. Nem valószínű, hogy a téli hadjárat után alig fél évvel a helyszínt meglátogató Evlia már teljesen megváltozott helyzetet talált volna. Elbeszélésének ezen a részén egyébként sem a töle megszokott részletességgel írja le a dolgokat, csak Szulejmán türbóját ismerteti bővebben, amit elmondása szerint meglátogatott és egy Jeszt énekeltek érte (Karácson 1908: 36). Elmondja, hogy „Azután itt sem időztünk, hanem kelet felé menve...” siettek tovább Nádasdra, még Pécsre sem mentek be. Ebből a szempontból nem lényegtelen, hogy akkor még a főút a mai Kápolnánál kanyarodott el Becefa felé és futott a szőlőhegy

aljában. Mindezek alapján nagyon valószínűnek tűnik, hogy Evlia szövegében a palánk és a polgári településrész összemosódásának az is oka, hogy az utóbbin személyesen nem járt, arról csak a szigetvári tartózkodása alatt hallottakat írta le.

Evlia feltűnően sokat és részletesen, nem kis lelkesedéssel ír a türbe egyetlen kis eleméről, csúcsának díszéről. „Az 1074. évben az ellenség ide is eljött, az erődítményt felégette, s noha Szulejmán szultán fényes türbejének belsejét felásták, de azért a türbet magát le nem döntötték s a szőnyeget és gyertyatartókat is a helyükön hagyták és csupán magas kupolán levő fényes zászlót vették le s a Kanizsa mellett levő Újvárba vitték. Hála Isten! Újvár is elfoglaltatott s a zászló a vár középső kapuja fölött megtalálván, újra elhelyeztetett e fényes türbére, mint annakelőtte.” Bár Karácson következően zászlónak fordítja a kupolán lévő dísz (Karácson 1908: 36), a türbe lerombolása után felvett jegyzőkönyvekből tudjuk, hogy az valójában egy olyan nagy aranyozott dísz, feltehetően gömb volt, amelybe két pozsonyi mérő gabona (120 l) is befért volna (Takáts 1927: 130). De nem csak Evlia, hanem a türbét feldúló és onnan csak a csúcsdísz elvivő, Zrínyi-Újvár kapujára zászlóként kitűző ellenség is nagy szerepet tulajdonított ennek a tárgynak (miként negyedszázaddal később a Haditanács is élénken érdeklődött hollétéről). Teljesen világos, hogy itt nem egy egyszerű épületdíszről van szó, hiszen a kor szimbolikájában az aranyozott gömb a teljességet, adott esetben magát a szultáni hatalmat jelképezte. A miniatúrák képein kizárólag a szultáni tábor területén láthatjuk – de mindig csak egyetlen sátor tetején. Bécs alatt például Szulejmán palánkkal körbevett táborában a háttérben álló sátor tetején aranyozott, elnyújtott gömb látható. A szigetvári vár és Szulejmán palánkkal védett tábor, a sátrak elhelyezése, formája lényegében megegyezik a bécsivel, itt is a háttérben álló sátor tetején látható egy aranyozott gömb. A belgrádi szultáni táborban pedig ugyancsak a háttérben álló sátor tetején látható az aranyozott gömb, de II. Szelim trónsátrának tetejét is egy szabályos aranygömb díszíti (Fehér 1975: XVI, XXIX/B, XLVI/B, XLVII/B táblák). Egyértelmű tehát, hogy ez a gömb valójában a nomádoknál és a keleti népeknél különösen széles körben alkalmazott sátordísz, a szultán hadijelvénye. Közismert, hogy az oszmán világ különösen sokat merített a perzsa kultúra szimbolikájából ahol a gömb, mint a nap, illetve a hatalom szimbóluma a különböző domborműveken, pénzeken a szasszanida királyok korától különösen jól megfigyelhető. (Pl.: I.

Sharpur domborművein Naqsh-e Rostamnál, Bishapurban, stb.)

Evlia lelkesedését így két dolog is motiválta. Az aranyozott gömb, a szultáni hadijelvény vissza-szerzése érthetően jelképes fontosságú eseménynek számított. Másrészt Zrínyi-Újvárt a török fővezér Köprili Ahmed pasa 1664. június 30-án foglalta el és egy héttel később felrobbantotta – vagyis a becses ereklyét Evlia látogatása előtt alig pár nappal korábban helyezték vissza helyére. Így az események aktualitása miatt is nyilvánvalóan még mindenki a hatása alatt állt a nagy tettnek. Sajnos a rendelkezésünkre álló, egymásnak ellentmondó források alapján egyelőre nem világos, hogy lehetett-e a szultáni sátorhelyen valamiféle folytonosság a türbe megépítéséig, vagy csak a császári hadijelvényt tették fel az új síremlék tetejére, így is megjelölve azt a földet, melyet a szultán lovának lába érintett.

Mindezek tükrében érdemesnek tűnik újragondolni Vatin azon megfigyelését, hogy – különösen a korai - források alapján a szigetvári türbe helyének kijelölése elsősorban a szultáni sátorhoz, és nem annyira az egyéb körülményekhez köthető. Mint megjegyzi, még II. Szelim uralkodásának végén is csak úgy beszélt erről a helyről, mint ahol apja felverte a sátrát - szerinte ott csak egy elhanyagolt gyümölcsös volt (Vatin 2008: 65-66). Azonban praktikus tapasztalati okokból és a történeti párhuzamok, valamint Evlia tudósítása miatt sem tudjuk osztani Vatin azon véleményét, hogy a szultán belső szerveit nem távolították el, ebből következően a türbe alapításának kizárólagos ideológia okát és az alapítása általa feltételezett időpontját sem látjuk bizonyítottnak (Vatin 2008: 58., 65) A szigetvári konferencia óta előkerült források alapján a török kutatók véleménye is megváltozott ebben a kérdésben (EMECEN 2014: 133).

Evlia – talán a helyiek ismereteire alapozott - tudása szerint a szigetvári türbét is már II. Szelim trónralépését követően, még 1566-őszén megépítették. Ez is arra mutat, érdemes lesz majd elgondolkodni azon, hogy a Szigetvár alatti szultáni sátor hatalmi jelvényét jelentő csúcsdísz szimbolikus jelentősége miatt valóban átkerülhetett-e akár közvetlen, akár közvetett formában a később a helyére épített türbe tetejére? Bár Vatin a türbe építésével kapcsolatban a hely kontinuitása helyett kifejezetten a sírfelfedezés esete mellett teszi le a voksát (Vatin 2008: 66), az uralkodói sátorhely folyamatos tiszteletének a lehetőségét talán érdemes lenne másik oldalról és más forráscsoportok felől is át-

gondolni. Dávid Géza kutatásai egyértelműen mutatják, hogy Szigetvár első bégje, Iszkender igyekvő hívő emberként szívesen jótékonykodott alapítványai javára. Sőt, a szerző szerint a szigeti szandzsák a szultán halála után alig négy nappal ki-nevezett első bégjét kifejezetten motiválta, hogy ilyen szent környezetben kegyes célra adományozni kétszeresen nemes cselekedet (Dávid 1993: 160-161). Márpedig egy ilyen felfogás mellett Vatin véleményével szemben elég valószínűtlennek tűnik, hogy a szultán halálának közvetlenül a szandzsákközpont mellett lévő, személyesen is pontosan ismert helyszínét elhanyagolták, s ne kegyelettel őrizték volna. Nyilván egy szandzsákbég nem tehetett bármilyen alapítványt, de arra például lehetett lehetősége, hogy egy kitüntetett terület gondozását valamilyen módon megszervezze, hogy arról a Vatin által ismertetett forrásban 1573-ban már akár azt is mondhasák: „*korábban kertté alakították*” (Vatin 2008: 57). Vatin értelmezését a forrásában említett gyümölcsösökről abból a szempontból is újragondolásra javasoljuk, hogy a forrás leírása nem egy friss telepítésről szól, inkább idős vagy beteg fák pótlására gondolhatunk, így a fákat aligha ültethették 1566-1573 között. Itt valószínűleg egy nagyobb, korábbi gyümölcsös területéről szól a híradás, amely a türbe közelében lehetett ugyan, de azzal nem esett egybe. Ezt támasztja alá Pecsevi azon megjegyzése is, hogy a szultáni sátor helyén tölgyfaliget volt – tehát ott pár év múlva nem állhattak előregeedett gyümölcsfák (Karácson 1916: 77).

Maga a turbéki szőlőhegyen talált romterület főbb vonásaiban látszólag megfelelhet a türbe forrásokban leírt környezetének, hogy dombon, gyümölcsösök között van. Sőt, a gazdag régészeti anyag is jelentős épületekről, körbeárkolt területről tanúskodik. Az azonosítás kézenfekvő megoldás lenne, azonban a források másik csoportja egészen más környezetbe helyezi nem csak a szultáni sátrat, de konkrétan magát a türbét is. Mint már említettem, Pecsevi szerint először a szultán sátrát „*Szigetvár felső oldalán a tó partján állították fel. Azonban az ágyú arra a helyre odaért, ez okból e hely nem látszott alkalmasnak. Azon a helyen, ahol jelenleg a türbe van, akkoriban egy tölgyfaliget és nehezen járható területű bozótos hely volt. A mirákhór fejszései és a császári udvar szolgálai együtt hozzáfogtak és azt a bozótos helyet megtisztítván, gyönyörű térséggé alakították át.*” (Karácson 1916: 77) A történeti tájrekonstrukciós vizsgálatok eddigi eredményei azonban a mai szőlőhegy déli és nyugati lejtőjén nem mutatnak sehol

olyan nedves, bozótos területre, amivel az említett tölgyfaliget azonosítható lenne, s ez jelentős mértékben ellentmond a dombtetőn lévő helyszínünknek (Gyenizse-Bognár 2014). Pecsevi megjegyzésének megfelelő környezet inkább a szőlőhegy lábánál lévő mélyebb, nedvesebb területen található. Egyébként a környéket személyesen is jól ismerő Istvánffy szerint sem a szőlőhegyi domb tetejére állították a szultáni sátrat, hanem lejjebb: „*s az ő bőséges s nagy helyet befogó zöld sátorit Zsibótnál (mely pusztá, telekké lőtt falu neve), az szőlő és nagy hosszú Semlák nevű domb között, azhova lövéssel nem érnének, megvonák: úgy, hogy az dombtól az várból meg nem látszanék*” (Istvánffy 2009: 421).

Még fontosabb ebben a kérdésben a szultáni sátor helyét szemtanúként ismerő Cserenko Ferenc megjegyzése, aki szerint Szulejmán halála a „*...Zsibótnak mondott hegyen, Szigettől 1/4-ed mérföldre, a szigeti szőlőhegy közelében szeptember 4-én következett be...*” (Rúzsás 1971: 68). Különösen fontos, hogy nem a *szőlőhegyen*, hanem a „*szőlőhegy közelében*” fordulatot használja, hiszen az adott korban a szőlőhegy nem csak egy földrajzi hely volt, hanem egy nagyon jól körülhatárolt, eltérő jogállású területet jelentett – ami egy helyi ember számára mindenképpen fontos és pontos viszonyítási pont volt. Ugyanilyen biztos viszonyítási pontot jelent az a birtoktörténeti adat is, hogy a jezsuiták távozása után maradék birtokaik a szigetvári plébániára szálltak, közöttük a Török-sáncban lévő szántóföldjeik és az ugyancsak a birtokukban lévő erőd területe is. Ebből a szempontból sem lényegtelen tény, hogy a kápolna és közvetlen környéke a forrásokban máig követhető módon a szigetvári plébánia tulajdona. (Németh 1903: 310) A szántók, illetve a török kori forrásokban említett tölgyfaliget, bozótos hely, a szőlőkön kívüli, alacsonyabban fekvő illetve vizes, nedves környezetre utalnak, ami alapján a szőlőhegyen talált romterület ellenére is inkább a hegy lábához helyezhető a türbe egykori palánkja. A rommezőnek a szigetvári vártól és az ostromtábornál való távolsága, a megfigyelt régészeti jelenségek, de véleményünk szerint a történeti források jelentős része is arra mutat, hogy a türbe Turbék településen kívül, a várhoz közelebbi részen lehetett. Ebben a vonatkozásban egyetértünk Feridun Emecen, Erhan Afyoncu a „Szulejmán Szigetváron” tudományos vitaülés (2013. szeptember 20.) eredményeit értékelő véleményével, akik a hódoltság kori település és a türbe azonosságát elsősorban a vártól való túl nagy távolság miatt vették el, s inkább a

mai kápolna környékét tartják a legvalószínűbb helyszínek. (Emecen 2014: 135).

A mai Becefa szomszédságában, a vizsgált területünk keleti szélének számító semlyéki domb legaljában egy középkori falu nyomait figyeltük meg, a legkésőbbi leletek 14-15. századiak voltak. Feltehetően ez lehetett az a területnek nevet adó kis település, amely a kerámiatöredékek tanúsága alapján még a török előtt elpusztult. Magán a kis dombon, ahol a források szerint a megérkező szultán is megszállt, egy a környezetétől jól elkülönülő terület van, melyet a földutak már a korai térképeken is jól láthatóan irányukat megtörve, a terepi viszonyokkal nem indokolható módon kikerülnek. Valaha mellette haladt el a mai kápolnánál keletre forduló pécsi út, ma ez a terület a szőlőhegy alját jelző fásor és a turbéki temető közé esik. A mintegy 250x150m területű, téglalap alakú szántott terület közepén egy világosabb folt van, melyben szétszóródva harsányi szürke mészkődarabok láthatók. Annak ellenére, hogy a Semlyék-dombon volt a felvonulási úton érkező csapattestek gyülekezője és a szultán ideiglenes táborhelye is, nagyon kevés török korinak meghatározható lelet volt e helyen. Mindössze néhány zöld mázas kerámiatöredék és a most elemezett fajansz csempé darabja került itt elő. A soroló vetésben pedig – a környező szántókhoz hasonlóan – itt is kisebb, többnyire négyszögletes kiemelkedések, kisebb árkok rajzolódnak ki, amelyek az egykori táborhelyekre utalhatnak.

Evlia leírása és a 18. századi jegyzőkönyvek egyes utalásai szerint a szultán végső táborhelye ismét víz közelében volt. A szőlőhegy lábától egészen az Almás patak völgyéig bőven található még sokszor ma is vizes, nedves terület, de épületomladék csak a mai kápolna környékén került elő, míg másodlagosan felhasznált török kori építőanyag a szőlőhegyre vezető út mellett például a Vermeskúria falában is található.

A domb lábánál futó egykori Pécs-Kaposvár főút mellett, a kápolnai területnél már az első alkalommal felfigyeltünk arra, hogy az Almás-pataktól való mintegy 1,5-2 kilométerre való távolsága ellenére ez a rész nagyon vizenyős. A kápolna előtti füves területen még napokkal is az eső után állt a víz. A történeti tájrekonstrukció eredményeként láthatóvá vált, hogy valaha ezen, az Almás-pataktól kis vízválasztó gerinccel elválasztott területen a szőlőhegy lábáig egy legalább időszakos belső tó alakult ki, melyből viszonylag kevés szárazulat emelkedett ki (Gyenyizse & Bognár 2014). A mai kápolna előtti füves területen a betonnal lefedett

régi kút mellett húzott B talajszondánk déli végében jól látható volt a szürke agyagos altalaj feletti tözezes feltöltődési réteg, ahol a kagylóhéjak is egyértelműen mutatták, hogy az egykori meder eddig tartott. A metszet kápolna felőli oldalában azonban meglepő módon a sárga bolygatatlan altalaj felett minden átmenet nélkül már közvetlenül a valaha itt álló Csonkics-csárda omladéka jelentkezett, amit az 1970-es évek tereprendezése során 15-20 cm vastag ráhordott sárga földréteggel takartak el. A közvetlenül az altalajon lévő bolygatott réteg szokatlanul éles váltása felveti annak lehetőségét is, hogy még a 19. századi csárda építését megelőzően ennek a területnek a felső – szubhumusz – rétegét valamiért máshova áthalmazták. Ebből a szempontból is fontos lehet Németh Bélának az eddigi kutatások által eddig sajnos nem kellően értékelte adata, amely szerint „...A síremléket kis erődtérmet vette körül, melynek mintegy $\frac{3}{4}$ részét széles árok kerítette, amint az a mai napig is látható.” Németh Béla ezek szerint 1903-ban a templom körül még látott valamit, ami szerinte a palánk árkára utalt (Németh 1903: 309). Az eddigi, lehetőségeiben meglehetősen korlátozott megfigyelések során azonban sajnos nem került elő semmi, egyértelműen az említett árokra utaló nyom.

A talajszondánk szélén lévő 2,8 m átmérőjű, nagyméretű téglákkal kirakott, 9,1 m mély kutat, melyben tavasszal a víz a felszíntől csak 60 cm-re volt, szintén felmértük. Ez a kút mérete és elhelyezkedése alapján a 18. században készülhetett. Turbékban már 1715-ben megemlítenek egy szétbontott kutat - ami valószínűleg még török kori lehetett -, de azt megújítják-e, vagy a közelében építenek egy másikat arra nincs egyértelmű adat (Kitanits 2014: 97). Az itteni kútnak egyébként a kegyhely kialakulásában is fontos szerepe volt, mert a hagyomány szerint „a török kútnak megjelent a Szűz Mária, a jámbor emberek előtt, s kérte, hogy tiszteletére építsenek itt templomot...” (Kovács 1962: 261). A kút vagy forrás szerepe a Mária-kultuszban közismert (Lantosné 1995), így ebből a szempontból is nem csak természetes, de szükséges is a víznyerő hely itteni léte. Tudjuk azonban azt is, hogy később egyszer legalább, de egyes adatok arra mutatnak, hogy esetleg kétszer is, a szakrális rendeltetésű kutat áthelyezték, az újabb keletű, ma használt, a templomkertben található.

A kút melletti B talajszondánkban megfigyeltek kontrollálására a kápolnától keletre futó erdősávon keresztben húzott C szelvényből vettünk mintákat. Itt a felső, az erdősáv fájának gyökereivel erősen átszőtt, változó vastagságú humusz alatt mintegy 40-

50 cm mélységtől lehetett megfigyelni egy enyhén kevert, helyenként egy-két egészen apró téglaszemcsét is tartalmazó, a sárga, löszös, agyagos altalaj szintje fölött kivilágosodó barna humuszos talajt. A sárga altalaj viszonylag egyenes sávja a felszín hullámzásától függően 100-140 cm mélységben jelentkezett. A zavart rétegben zárt beásás nyoma nem volt látható, de az oldalfal metszetében az egyik helyen megfigyelt, döngölnék tűnő, erősen tömörödött föld, másutt pedig az ebben a rétegben lévő emberi combcsonttöredék egyértelműen jelezte a bolygatások tényét. A felszín hullámzását egy, a terepen is követhető É-D irányú kis árok és a belőle kidobott föld okozta. A keskeny szonda oldalfalának metszetében az árok lemélyedő része a kevert humuszréteg és a sok gyökér miatt követheetlen volt. Az ároknak csak a templom felőli oldalán voltak a bolygatásra utaló nyomok, továbbá az emberi csonttöredék is ezen a térfélen került elő. Figyelembe véve az árok jellegét is, ezek együttesen felveti annak a lehetőségét, hogy itt egy temetőárok lehetett. Ezt a lehetőséget erősíti az általánosan elterjedt hagyomány is, hogy a kegyhely építéskor a kápolna körül lévő török sírokat felszedték és másutt temették el (Németh 1903: 309-310; Hal 1937: 18; Kovács 1962: 270). Az pedig az egykori temető létét bizonyító fontos, de kevésbé ismert tény, hogy Kovács Valéria ásatása során téglából falazott és koporsó nélküli sírt egyaránt talált (Kovács 1972, MNM RA VI.62/1972 Ltsz.: 9744). Ugyancsak van adat arra is, hogy ezen a területen a 18. században ismét temető volt (Gócsy 2013: 274). A mostani kutatás szempontjából azonban ezúttal az elsődleges megfigyelés az volt, hogy a nagyjából a mai templom padlójának szintjén fekvő, szárazabb helyszínen a sárga altalaj a felszín hullámzásától függően 100-140 cm mélyen jelentkezik.

Az első szondánkban az egykori meder szélének pontos meghatározása azért is fontos volt, mert a legtöbb kutató a török kori forrásokban említett tó alapján egyértelműen az Almás-patak felduzzasztott víztükrére gondol, s a már a 18. századi térképeken is csak nyomaiban követhető belvizes, már csak helyenként nyílt víztükrű területtel nem számol. Azonban a történeti tájrekonstrukció eredményeként láthatóvá vált, hogy a Kápolna környékén, ezen az Almás-pataktól kis vízválasztó gerinccel elválasztott területen a szőlőhegy lábáig egy legalább időszakos belső tó alakult ki. A templom előtti füves területen a kút mellett a mélyvonulatig húzott É-D irányú talajszondánk déli végében látható tözeges feltöltődési rétegben a kagylóhéjak

egyértelműen mutatták, hogy az egykori meder eddig tartott.

Evlija szerint a már helyszínre ért „*Szulejmán khán személyesen Szigetvár alatt egy ágyúlövésnyi távolságban a tóparton állította fel sátorát...*” (Karácson 1904: 484). Ha hihetünk a forrásnak, akkor ez utóbbi, a semlyéki ideiglenes szállást is számítva, a harmadik, a végső táborhely tehát ismét víz közelében volt. Ilyen terület pedig az Anguissola térkép miatt kieső Almás-patak melletti részen kívül, a szőlőhegy lábánál is bőven volt, de épületomladékot is tartalmazó helyszín egyedül csak a mai Kápolna környéke. A kegyhely előtti rész füves, bozótos terület, így felszíni megfigyelésre alig van mód. Csak szórványosan lehet látni néhány török kori kerámia-, mészhabarc- és téglatöredéket, pontosan meg nem határozható korú égett földrögöt, faszéndarabot. Egyedül a templom falában figyelhetőek meg másodlagosan beépített hódoltság kori faragott kövek és téglák. A szentély falában a sekrestye melletti részen barokk téglák között sorkiegyenlítésre másodlagosan felhasznált vékony török téglák vannak. Figyelemre méltó, hogy a később épült hajó oldalfalaiban már egyáltalán nem található ilyen korábbi téglák. A mintegy negyven évvel ezelőtti ásatáshoz képest alig változott templombelsőben Kovács Valéria leírását idézve: „*A templom déli bejáratánál hódoltságkori fehér mészkőoszlop található, beépítve a templom padozatába. Ilyen oszlopok találhatók az oszmán-török templomoknál a minaret, az erkély feljáratánál, de többnyire nem kőből, hanem fából. A kő fölött egy kampón jellegzetes török rézedény lóg, ez jelenleg a templom déli bejáratának szenteltvíztartója. a toronyba vezető lépcsőbe pedig több török kori faragott követ építettek be.*” (Kovács 1971: II/15., MNM RA VI.62/1972 Ltsz.: 9744) belsejében vastag vízkőréteggel borított bogrács időközben teljesen tönkrement, levették a falról, de szerencsére sikerült még megtalálnunk és állapotát legalább rögzíteni. A torony sisakját az 1970-es években felújító bádogos, Bufa Sándor elmondása szerint akkor a bogrács mellett még egy felirat is volt arról, hogy a hagyomány szerint ebben a templom építésénél talált edényben temették el Szulejmán szultán belső szerveit.

Több helyen is olvashatunk arról, hogy Szigetvár visszafoglalása után a türbét kápolnának szentelték, a moséban a pécsi püspök még misézett is, de aztán már 1693 tavaszára mindent lebontottak. Vecchi gróf a Haditanácshoz írt jelentésében ezt elég részletesen leírja: „...a Turbékön állott kápol-

nák, egészen márványból, ahol Szolimán török császár sírboltja vala, és egy remek emlékmű, mely persze ezután az eszéki házfőnök úr, név szerint Fräntzel atya, a jezsuiták rendjéből, felszentelt és a Szűzanyának ajánlott teljesen leromboltattott.” (Kitanics 2014: 105) A lebontott türbe helyén a bécsi Haditanács elrendelte a Mária-kegyhely helyreállítását, az ott lévő török sírokat pedig felszedték és másutt egy osszáriumba helyezték. Sajnos a bontás körülményeit vizsgáló jelentések kivételével többnyire nem jelölték meg a konkrét forrásokat (Németh 1903: 309; Gözsy 2013: 274). A források alapján azonban az egyértelmű, hogy a már a türbéből kialakított kápolnát is A Szűzanya tiszteletére szentelték, s a megszentelt hely folyamatossága követhető a török kiűzése után is. A lebontott türbe-kápolna helyén azonban csak évek múltán később épült fel újból, a korábbinál lényegesen szerényebb formában először egy fakápolna – amit és ugyancsak a Szűzanya tiszteletére szentelték (Gözsy 2013: 279). Kitanics Máté kutatásai rávilágítanak arra, hogy A kápolna környékét 1738-ban mint temetkezési helyet is megemlíti, Kollár György plébánost is később ide temetik – akinek kriptáját a szentélyben Kováts Valéria úgy tűnik megtalálta, de nem bontotta ki (Gözsy 2013: 274; Kováts 1972, MNM RA VI.62/1972 Ltsz.: 9744).

A ma álló turbéki templom a mai formáját két periódusban nyerte el, Hal Pál szerint szentélye 1756-ban, hajója 1770-ben épült. (Hal 1937: 18) Gözsy Zoltán a protocollum adatai alapján szintén 1756-ra teszi a szentély felszentelésének idejét (Gözsy 2013: 79). Németh Béla szerint Kollár György plébános 1760 körül remetelakot is építtetett hozzá (Németh 1903: 361). Az 1780 körül készített első katonai felmérés *Maria Hülf* felirattal egy téglalap alakú területtel bekerített részen kereszt alaprajzú templomot és két, K-Ny irányú hosszúka épületet tüntet fel - ez utóbbiakat nagyjából a mostani É-D irányú remetelak helyén. A mai állapot ettől jelentősen eltér - a templom alaprajza és a remetelak elhelyezkedése is más - de ennek okát egyelőre nem tudjuk.

A kápolna körüli ásások során Kováts Valéria 1971 nyarán a templom belsejét és udvarát is behálózó, többnyire 1 m széles, az épület tengelyében és arra merőlegesen futó, a rábontásokkal együtt 35 kis és nagy betűkkel jelölt árokkal vizsgálta meg. A feltárásról az ásató sajnos csak nagyon szűkszavú jelentést közölt, az adattárakban lévő ásási naplójához tartozó metszetrajzokat pedig egyelőre nem találjuk. A Kápolna környékén újabban is volt

feltárás, de ennek dokumentációját nem láttuk, változó interpretációja nehezen követhető, így az interneten megjelent ismertetések megalapozottságát nem tudjuk megítélni. Az eddig nyilvánosságra hozott adatokból mindössze csak annyi látható, hogy az egyik legfontosabb alapkérdést, a templom környékén lévő hódoltságkori törmelék eredetét meg sem kísérelték tisztázni. (Hancz-Elcil 2012). Kováts Valéria Esterházy alaprajzát elemezve eredetileg arra gondolt, hogy a türbét egy korábban ott álló gótikus kápolna alapjaira építették, ezért a szokatlan, a dzsámival egybeépített szerkezet. Mint 1972 februárjában kelt jegyzőkönyvében írja, „...Szulejmán belső részeit azért helyezték el a mai Turbék területén, mivel itt egy kis középkori kápolna állt. Tehát az épület adott volt, s csak ezt kellett a mohamedán rítusnak megegyező módon kissé átépíteni.” (Kováts 1971: II/13. MNM RA VI.62/1972 Ltsz.: 9744). Így munkája során előszörban a gótikus falmaradványok, esetleg kiszedett falomladék nyomát figyelte, illetve a külső sáncárok vonalát kereste. (JPM RA 1688 83). Gótikus alapfalakat, középkori köveket nem talált. Egyértelműen rögzítette, hogy a hajó és a szentély két időszakban, eltérő mélységű (190, 140 cm) alapjaiknál a csatlakozó falak kötése nélkül épült. Mint már említettük, a szentély területén valószínűleg megtalálta Kollár György, a remetelakot építtető plébános kriptáját és egy további, koporsó nélküli csontvázas sírt is megfigyelt, amelyet sajnos szintén nem bontott ki. (Így nem tudható, hogy az a szentély építése előtt vagy után került-e oda. Sőt, a koporsó hiánya miatt még az sem kizárható, hogy az elhunyt nem is volt keresztény.) Kováts Valéria összefoglaló jelentésében a mostani kutatások szempontjából arra a különösen fontos következtetésre jutott, hogy „az udvaron talált hódoltságkori, bontásból származó téglák nagy mennyisége arra utal, hogy itt hódoltságkori épületnek kellett állnia. Történeti dokumentumokból ismert, hogy az egykori épületeket teljesen lebontották. Feltehető, hogy a XVIII. századi építkezések és a nagymérvű földmunkákkal semmisültek meg az utolsó maradványok is, s a teljesen kitermelt falak helyére épült a kegytemplom.” (Kováts 1972: 104)

A török kori omladéknak ugyan kisebb figyelmet szentelt, de észrevételeit mindig leírta, a leletben gazdagabb részekben rábontásokat készített. Így feljegyzései alapján utólag is jól rekonstruálhatók a feltárási területen futó rétegek, az előforduló régészeti jelenségek. Megfigyeléseinek egy része közvetlenül kapcsolódik a mi helyszíni tapasztala-

tainkhoz: ő is csak a szentély falában talált másodlagosan beépített török kori kő- és tégladarabokat. Már akkor felfigyelt arra is, amit mi a kút környékén szintén tapasztaltunk, hogy a templom körül egy sávban a felső rétegek elvékonyodnak, egészen magasan előtűnik a sárga altalaj.

9. ábra. Török kori omladék a turbéki Kápolna északi oldalán Kováts Valéria 1971-es ásatási felvételén (Szigetvári Várbaráti kör Gyűjteménye).

A humusz alatti bolygatott rétegek vastagsága a vizsgált kis területen - a beásásokat nem számítva - 30-100 cm között változik. Sajnos azonban pusztán az adatok alapján az már nem deríthető ki, hogy ahol vastagabb humuszos rétegeket figyelt meg, az lehetett-e egy korábbi feltöltés eredménye, vagy ez a domborzati viszonyok természetes velejárója. Különösen fontos, hogy a hajó alatti részen, például az *a*, *b*, *f*, szelvényekben semmi nem utal arra, hogy ott bármilyen korábbi járószint lett volna. Ugyanakkor a szentély környékén több helyen is török kori mészhabarcos, téglatörmelékes réteg volt, jellemzően két szinten. A felszín alatt már 30-

40 cm-re láthatóan egy időszakban keletkezett, jelentős felületet beborító foltokban koncentráltan jelentkező, 20 cm vastagságot is elérő (*C* szelvény) törmelékréteg volt. Ez alatt viszont lényegesen kisebb intenzitású, de mintegy 50 cm vastag, mészhabarc- és apró tégladarabokkal kevert barna humuszos réteg futott, mely nagy területen elnyúlva számos árok metszetalában ugyancsak megfigyelhető volt. A *J*, *K* szelvények oldalában azt is sikerült dokumentálnia, hogy lefelé haladva ebből a rétegből fokozatosan kopik ki a mészhabarcos törmelék.

Fontos adat az is, hogy a hajó alapfala mellett (*G*, *H*) párhuzamosan egy lefelé 60-90 cm-ről 50 cm-re szűkülő, török kori törmelékkel feltöltött beásás fut. Kováts Valéria – valószínűleg előzetes elképzelései miatt is – elsősorban egy kibányászott fal nyomára gondolt, de nem vetette el azt sem, hogy ez egy, az alapozásnál használt munkagödör visszatöltése lehetett. Az, hogy ez a beásás pontosan az alap aljáig mélyed, véleményünk szerint inkább ez utóbbira utal. Mindenesetre az a tény, hogy még a 18. század második felében is a betöltéshez török kori omladékkal kevert földet használtak, szintén mindenképpen egy hódoltság kori épület közelségét bizonyítja.

Ezek a megfigyelések összességében arra mutatnak, hogy az ásatási szelvények oldalában megfigyelt mészhabarcsszemcsékkel kevert barna humusztörmelék nem feltöltés eredménye, hanem volt egy hosszabb használati és/vagy pusztulási időszak, amikor a talaj épületomladékkal keveredett. Ezt viszont egy nagyon intenzív periódus követte, amelynek során szinte az akkori járószint egészen eltérő vastagságú meszes, téglatörmelékes omladékréteg alakult ki. Ehhez a réteghez tartozott a szentélytől északra lévő *C* szelvényben feltárt vastag téglatörmelék ugyanúgy, mint a templom déli bejáratánál talált nagymennyiségű fehér és rózsaszín, jellegzetesen török stukkódarabkákat tartalmazó omladék (9. ábra). Nem hagyható figyelmen kívül az a körülmény sem, hogy ezek egy – korhatározó leletek hiányában nem meghatározható időpontban kialakult – járószintet borítottak be anélkül, hogy bárhol alattuk az omladék eredetére utaló falmaradvány lett volna. Az ásató megfigyelése szerint a feltárt területen több helyen szétosztottan megfigyelt különböző méretű és mélységű beásások szintén ezen az erősen omladékos szint alatt indultak. A feltáró régész megfigyelései szerint tehát a feltárt területen semmi nyoma nem volt török kori épület falainak, kiszedett alapjainak,

sem az Eszterházy-rajzon ábrázolt sáncnak. Eszterházy turbéki helyszínrajzában, valamint a mai templom alaprajzában egymásra vetítésekor teljesen egyeznek a falak vonalai. Az ásató véleménye szerint "... Tehát vagy az történt, hogy a kapzsi császári tiszt az alapokat is kibányásztatta, mikor Turbékot lerombolta, s a falak helyére, a meglévő

gödörbe helyezték később az itt felépített kis kápolna alapfalát. Az is lehetséges, hogy a jelenlegi szentély, vagyis az egykori kis kápolna építésekor az itt talált alapokat nem találták megfelelőnek, azokat eltávolították, s az új alapfalakat kellő mélységben és szélességben, de a régi nyomvonalra helyezték..." (Kováts 1972: II/17. MNM RA VI.62/1972 Ltsz.: 9744).

10. ábra. Török kori régészeti leletek, másodlagosan felhasznált építőanyagok a turbéki kápolnánál.

11. ábra. A turbéki kápolna környéke, Szülejmán szultán szigetvári turbéjének ma a legvalószínűbb helyszíne, feltehetően ennek közvetlen közelében állt az az izniki csempével burkolt épület, amelyhez a most vizsgált töredék is tartozott.

Kovács Valéria ezen felvetésével azonban önmagának is ellentmond, hiszen még ha igaz is lenne a falaknak a korábbi nyomvonallal való teljesen azonos újraépítése, még akkor sem lehet magyarázni a sáncárokknak és az egyéb épületeknek a feltárt területen általa is megfigyelt hiányát. A gótikus kápolnára utaló leletanyag ugyancsak teljes hiánya alapján egyértelműen és véglegesen elvethető előfeltételezésének ezen része. Azonban a feltárás során minden esetben másodlagos helyzetben előkeült török kori omladék és építőanyag önmagában ugyan nem bizonyítja egy korábbi épület itteni létét, de a feltárás során megfigyelt jelenségek összessége alapján mégis, mint ahogy hivatalos jelentésében fogalmaz: „*A fentiek szerény bizonyítékai annak, hogy e területen oszmán-török időszakból való épületnek, illetve épület együttesnek kellett állnia. A faragott török kövek, továbbá a fehér mészkőből készült vízmedence kultuszhelyre utal...*” (Kovács 1972: II/15. MNM RA VI/62/1972 Ltsz.: 9744)

Helyszíni megfigyeléseink és Kovács Valéria ásatási dokumentációja alapján megszerkesztett elméleti rétegsor és az adatok térképi ábrázolása alapján a feltáró véleményével csak részben érthetünk egyet. Az eddigi ásatások alapján az ma már világosan látható, hogy a kápolna mai épületének valóban nincs közvetlen török kori előzménye, alapjait mindkét építési fázisában barokk téglából rakták. Eddig a 18. századnál korábbi alapfalakat, azok árkait még nem sikerült dokumentálni. Az első periódusban emelt szentély falába másodlagosan beépített hódoltság kori téglákat, faragott követ is felhasználtak, amelyeket távolabbról, akár a városból, vagy a szőlőhegyen most megfigyelt kaszaba területéről is hozhattak (10. ábra). A kápolna közvetlen környezetében azonban nagy területen, több ponton és nemcsak a falak melletti részen jelentős mennyiségű török kori, festett vakolatdarabokat is tartalmazó mészhabarcos törmelék réteg figyelhető meg – és ez nem magyarázható például pusztán az odaszállított építőanyag helyi megtisztításával, alakításával. A jellemzően fehér, meszes, téglával kevert törmelék következetesen a mai felszíntől hasonló mélységben, egyrészt egy barna, humuszos járósínt helyezkedik el, ahonnan több sittel töltött beásás is indul. Alatta viszont van egy olyan réteg, amelyben lefelé haladva a mészhabarcos törmelék fokozatosan kikopik. Ez mindenképpen a török kori épület pusztulásának legalább két (egy lassú és egy nagyon rövid, intenzív) időszakát jelzi, és egyben utal közelségére is. Hogy ez a közelség mérhető módon is kifejezve

pontosan mit jelent, azt csak további kutatásokkal lehet eldönteni. A további kutatások során azonban azt mindenképpen érdemes szem előtt tartani, hogy még a templomhajó 18. század közepén történt építése során is nagyobb mennyiségben használtak az alapárkok munkagödreinek kitöltésére török kori téglá- és habarcstörmelékkel kevert agyagos talajt. Ez a tény önmagában is a hódoltság kori rommező közvetlen közelségére utal. Egy további tisztázandó kérdés az is, hogy a kápolna északi oldalán futó út túloldalán a szántásban megfigyelhető jelentős mennyiségű jakabhegyi homokkő törmelék mikor, miként került oda, hiszen a 18. századtól a térképeken jól követhetően ott nem állt épület.

A vizsgálati eredmények és a régészeti jelenségek együttes értékelése

A PIXE vizsgálatok eredményei alátámasztják, hogy a Hársfa-pusztánál talált izniki edénytöredék és a semlyéki dombon talált fajanszcsempe töredéke azonos alapanyagból készült, mindkettő a 16. század második felére keltezhető izniki gyártmány. Az isztambuli párhuzamok alapján az is látható, hogy hasonló idomcsempék használata a nagy építész, Szinán tervezte jelentős épületekre jellemző. A régészeti megfigyelések és a történeti adatok összessége alapján valószínűnek tűnik, hogy a csempetöredék eredetileg Szülejmán szultán szigetvári türbéjéhez tartozott. Azonban a lelőköri körülmények és a források alapján az is látható, hogy a türbe nyomait nem a szórványként előkerült csempetöredék találási helyén, hanem attól kicsit távolabb kell keresni. A régészeti feltárások és megfigyelések, a történeti adatok, a szívrósan továbbbélő, és a kutatások során számos ponton valószínűnek bizonyult néphagyományok alapján ma a türbe legvalószínűbb helyszíne a turbéki kápolna közvetlen környezetében feltételezhető, de erre pontos választ és remélhetően további csempetöredékeket majd az újabb régészeti feltárások adhatnak (11. kép).

Köszönetnyilvánítás

A pécsi múzeum munkatársainak, Nagy Erzsébetnek és Gábor Olivérnek ezúton is szeretnénk megköszönni, hogy Kovács Valéria ásatási dokumentációjának általuk őrzött részének másolatát kérésünkre azonnal megküldték; Varga Zoltánnak, a Szigetvári Várbaráti Kör elnökének az irattárukban megtalálható képek, dokumentációk megtekintésének lehetőségét, Lebedy Jánosnak, Piros Tamásnak

tanácsait minden, a terepi munkánkban és a felol-
dozásban résztvevő munkatársunk segítségét. Kül-
lön köszönjük Szabó Csenger Márknak, hogy fel-
hívta figyelmünket a törmelékkupacban heverő
bográcsra, Gardánfalvyné Kovács Magdolna resta-
urátornak pedig a helyreállítás során végzett önzet-
len munkáját; a geofizikai vizsgálatokat végző
Sasvári Gábor, Körmendi Alpár és Keresztény Ba-
lázs segítségét, adataik rendelkezésünkre bocsátá-
sát. Kovács Valériának, Bufa Sándornak a mintegy
fél évszázaddal korábbi események felidézésért, a
személyes találkozás lehetőségéért különösen hálá-
sak vagyunk.

Felhasznált irodalom

- Atasoy, N., Raby, J. 1989. Iznik. The pottery of
Ottoman Turkey. London.
- Constantinescu, B., Cristea-Stan, D., Kovács, I.,
Szőkefalvi-Nagy, Z. 2014. External milli-beam
PIXE analysis of the mineral pigments of
glazed Iznik (Turkey) ceramics. In print.
- Dávid G. 1993. Szigetvár 16. századi bégjei. In.:
Tanulmányok a török hódoltság és a felszaba-
dító háborúk történetéből. Szita László (Szerk.)
Pécs. 159-191.
- Denny, W. B. 2012. Iznik. The Artistry of Ottoman
Ceramics. Thames & Hudson.
- Emecen, F. 2014. Gondolatok Törvényhozó Nagy
Szulejmán szultán „elveszett” türbójéről. Medi-
terrán és Balkán Fórum 8, 129-135.
- Fehér G. 1975. Török miniatűrök. Magyar Helikon,
Corvina, Budapest.
- Fehérvári G. 1987 Az iszlám művészet története.
Budapest.
- Gerelyes I. 1994. Nagy Szulejmán szultán és kora
– kiállításkatalógus. Gerelyes Ibolya (szerk.)
Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest.
- Gözy Z. 2012. Szigetvár története a 18. század-
ban. Szigetvár.
- Gyenisz P., Bognár Z. 2014. Szigetvár és kör-
nyéke 16-17. századi tájrekonstrukciója. Medi-
terrán és Balkán Fórum 8, 73-90.
- Gyódi, I., Demeter, I., Hollós-Nagy, K., Kovács,
I., Szőkefalvi-Nagy, Z. 1999. External-beam
PIXE analysis of small sculptures. Nuclear
Instruments and Methods in Physics Research
Section B: Beam Interactions with Materials
and Atoms, 150, 1-4, 605-610.
- Hal P. 1937. Szigetvár 1688 és 1689-ben. Sziget-
vár.
- Hancz, E., Elcil, F. 2012. Excavations and Field
Research in Sigetvar in 2009-2011: Focusing
on Ottoman-Turkish Remains. International
Review of Turkish Studies 4 74–96.
- Hancz E. 2013. Nagy Szulejmán szultán nyomában
Szigetvár környékén. Várak, kastélyok, temp-
lomok 107–111.
- Istvánffy M. 2009. Istvánffy Miklós Magyarok
dolgairól írt históriája. (Tállyai Pál XVII.száz-
zadi fordításában) Balassi Kiadó.
- Kácson I. 1904. Evlia Cselebi török világutazó ma-
gyarországi utazásai. 1660-1664. I. kötet. Kar-
ácson Imre (Ford.) Budapest.
- Karácson I. 1908. Evlia Cselebi török világutazó
magyarországi utazásai, 1660-1664. Karácson
Imre (Ford.) Magyar Tudományos Akadémia,
Budapest.
- Karácson I. 1916. Török történetírók III. Karácson
Imre (Ford.) Budapest.
- Kertész R., Sudár B., Bana Zs., Kómar M. 2012.
Egy elfeledett muszlim imahely. Műemlékvé-
delem 56/3. 110-125.
- Kitanics M. 2014. Szigetvár-Turbék: a szultán te-
metkezési helye a 17-18. századi magyar, né-
met és latin források tükrében. Mediterrán és
Balkán Fórum 8. 91-109.
- Kovács V. 1971. Turbék. Szulejmán szultán ma-
gyarországi sirépujletének kutatása. Ásatási
napló 1971. Magyar Nemzeti Múzeum Régé-
szeti Adattára VI.62/1972 Ltsz.: 9744.
- Kovács V. 1972. Szigetvár. Régészeti Füzetek.
103-104.
- Kovács V. 1972B Szigetvár. Archaeológiai Értesítő
99, 272.
- Kovács V. 1961-1962. Szigetvári történeti népha-
gyományok. I–II. In.: Janus Pannonius Mú-
zeum Évkönyve Pécs. 1961. 129–138.; 1962.
249–285.
- Lantosné Imre M. 1995. Szakrális táj és kultusz a
pécsi egyházmegyében I. Csodaforrások és
szentkutak. Janus Pannonius Múzeum Év-
könyve Pécs 39, 197-211.
- Németh B. 1903. Szigetvár története. Pécs.
- Rúzsás L. 1971. Cserenkő és Budina. Századok
1971/1, 57-68.
- Szabó G., Kovács Á., Barkóczy P. 2013. A
Szulejmán-kori harcászat és haditechnika a szi-
getvári ágyú és lövedékek archaeometallurgiai
vizsgálatának tükrében. Gesta XII, 83–113.
- Szabó G. 2014. Szulejmán szultán halálának és
türbéjének helye a szigetvári történeti és népi
emlékezetben az újabb kutatások alapján.
Ethnographia 125/3. 383-400.
- Szabó G. 2015. Leletanyag intenzitásvizsgálatok a
Szulejmán szultán szigetvári türbéjéhez tartozó

- kaszaba helyének meghatározásához. Archeometriai Műhely XII./2. In print.
- Takáts S. 1927. A török hódoltság korából. Budapest.
- Tímár Gy. 1989. Királyi Sziget. Pécs.
- Vass E. 1993. Szigetvár város és a szigetvári szandzsák jelentősége az Oszmán-Török Birodalomban. In.: Tanulmányok a török hódoltság és a felszabadító háborúk történetéből. Szita László (Szerk.) Pécs. 193-217.
- Vatin, N. 2008. Egy türbe, amelyben nem nyugszik senki. Megjegyzések Nagy Szülejmán szigetvári sírkápolnájának alapításához és rendeltetéséhez. Keletkutatás 2008. 53-72.

Rövidítések jegyzéke

- JPM RA Janus Pannonius Múzeum Régészeti Adattára, Pécs
- MNM RA Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Adattára, Budapest
- MOL Magyar Országos Levéltár, Budapest.

Comparison test of the Iznik style faïences found near to Suleiman's türbe in Szigetvár and the results of researches connected to this

1. figure The impoundment area with the major locations, near Szigetvár.
2. figure Fragment of an Iznik vessel in Szigetvár, Hársfa-pusztá.
3. figure Style and color parallels of the 16th century damask style Ottoman pottery fragment, found in Szigetvár, Hársfa-pusztá (Topkapi, Istanbul. Photo by Géza Szabó).
4. figure PIXE spectrum of the faïence fragment, excavated near Szigetvár.
1. table Elemental composition of the Iznik style faïence fragment found near Szigetvár.
5. figure Fragment of a faïence tile from the area Szigetvár, Semlyék-hill (16th century).
6. figure Researches for the Ottoman Period area on the vineyard.
7. figure Drawing of Pál Esterházy about the palisade of the türbe in Szigetvár in 1664 (Esterházy Archives, Kismarton/Eisenstadt).
8. figure Pictures of Valéria Kovács about the excavation (Szigetvár, Collection of Várbarát Kör).
9. figure Ottoman Period debris on the northern wall of the chapel in Turbék, on the picture of Valéria Kovács in the year 1971.

10. figure Ottoman archaeological finds, secondary used building material at the chapel in Turbék.
11. figure The region of the chapel in Turbék is the most probable place of Suleiman's türbe. Presumably the building paved by Iznik style tiles was standing near to this, to which the now found piece of tile belonged to as well.

Szigetvár'da Süleyman Türbesi'nin yakınında bulunmuş İznik tarzı çinilerin karşılaştırma testi ve araştırmaların sonuçları buna bağlanmaktadır

1. Resim. Szigetvár sınırında, sınırları belirlenmiş araştırma alanı ve önemli noktalar.
2. Resim. Szigetvár, Hársfa-pusztá'dan bir İznik kap parçası 2. ábra. İzniki edény töredéke Szigetvár, Hársfa-pusztáról.
3. Resim 3. Stíl ve renk, Szigetvár, Hársfa-pusztá'da bulunmuş (Topkapi, Istanbul. Photo by Géza Szabó) 16. yüzyıl Osmanlı seramiğinin damasko (Şam işi, Damaskus'dan gelir) tarzındaki örneği ile paralellik gösterir.
4. Resim. Szigetvár çevresinde bulunmuş olan çini parçalarının PIXE spektrumları. Bileşimi karakterize eden röntgen emisyonlu tepe noktaları gözle görülür bir benzerlik göstermektedir (1. Resim). Nicel analiz, iki çini parçasının hammaddesinin benzerliği düşüncesini açıkça pekiştirmektedir.
1. Çizelge: Szigetvár sınırında bulunmuş olan 16. yüzyıl İznik çini parçasının hammadde bileşimi.
6. Resim. Szigetvár, Semlyék-hegy arazisinde bulunmuş olan fayans profil-çini kalıntısı (16. yüzyıl)
5. Resim. Szőlőhegy'de Osmanlı dönemine ait harabe alanıyla ilgili incelemeler.
7. Resim. Pál Esterházy'nin Szigetvár türbesini kuşatan duvarların 1664 tarihli çizimi (Arşidük Esterházy Arşivi, Kismarton, Macaristan).
8. Resim. Valéria Kovács'ın kazı alanı fotoğrafları (Szigetvár, Kale Dostları Derneği Koleksiyonu)
9. Resim. Turbék Şapeli'nin kuzey cephesinde Osmanlı dönemine ait bir göçük. Valéria Kovács'ın 1971'de yaptığı kazıda çekilmiş olan bir fotoğraf (Szigetvár Kale Dostları Derneği koleksiyonu)
10. Resim. Turbék Şapeli'ndeki Osmanlı dönemine ait arkeolojik buluntular.
11. Resim. Sultan Süleyman'ın Szigetvár türbesinin bulunma olasılığı en yüksek olan

Szabó G. et al., Gesta XIII (2014), 59–78.

yer, Turbék Şapeli'nin çevresi; şimdi incelemekte olduğumuz parçanın da dâhil olduğu İznik çinisiyle kaplı yapı da muhtemelen burada idi.